

Hoofdstuk 1

Paragraaf 1
Paragraaf 2
Paragraaf 3

Paragraaf 4
Paragraaf 5
Paragraaf 6
Paragraaf 7
Paragraaf 8

Hoofdstuk 2

Paragraaf 1
Paragraaf 2
Paragraaf 3
Paragraaf 4
Paragraaf 5

Hoofdstuk 3

Paragraaf 1
Paragraaf 2
Paragraaf 3

Hoofdstuk 4

Paragraaf 1
Paragraaf 2
Paragraaf 3

Voorwoord: Iedere mens een humanist?

4

Een definitie van humanisme

5

Definitie en de bouwstenen van een definitie 6
Bestaat er een 'humanistische overlevering'? 6
Het humanisme: een levensbeschouwing of een wereldbeschouwing? 7
Over de ethiek van het humanisme 8
Over het gebruik van de menselijke rede 10
Over gelijkheid en gelijkwaardigheid 11
Over de vrijheid van de mens 13
Over humanisme en godsdienst 13

Geschiedenis en hoofdfiguren van het humanisme

14

Inleiding 15
De klassieke oudheid 16
De middeleeuwen 18
De Renaissance 20
Het moderne humanisme 24

Belangrijke thema's uit het humanisme

30

Vrijheid 31
Godsdienst 34
Leven en dood 37

Humanisme in de maatschappelijke praktijk

45

Enkele instellingen 46
Humanistische gebruiken bij overgangsmomenten 48
Humanisme over politiek en wetenschap 51

Begrippen en namen

54

In het voorwoord gebruikten we een voorlopige definitie van humanisme als het streven humaan te zijn. Die definitie gaan we nu verdiepen. We zullen de vijf onderdelen of bouwstenen van die uitgebreide definitie daarna verduidelijken (paragraaf 4 t/m 8). Eerst beantwoorden we in de paragrafen 2 en 3 nog twee algemene vragen over het humanisme.

Paragraaf 1 Definitie en de bouwstenen van een definitie

We geven nu een uitvoerige definitie van 'humanisme' en laten dan zien welke bouwstenen deze bevat.

'Het humanisme is een levensbeschouwing die een autonome ethiek bevat, een ruime plaats biedt aan het gebruik van de rede, die voor alles de waarde van de individuele mens en zijn vrijheid wil hooghouden en bevorderen en waarvoor het geloof aan een persoonlijke god niet als noodzakelijke vooronderstelling geldt'.

Daarmee hebben we een definitie die de volgende vijf bouwstenen van de hedendaagse humanistische levensbeschouwing bevat:

1. Een ethiek, dat wil zeggen een stelsel van waarden en normen dat aan de werkelijkheid wordt toegevoegd en niet op gezag aanvaard.
2. Een doorslaggevende rol voor de menselijke rede of ratio bij het onderzoek van leven en wereld.
3. Erkenning van de waarde van de individuele mens, dat wil zeggen datgene in de mens waardoor hij onze eerbied waard is en op grond waarvan elk individu tot zijn recht moet kunnen komen.
4. Erkenning van de vrijheid van de mens, een vooronderstelling waardoor hij pas echt mens kan zijn.
5. Afwijzing van het geloof in een persoonlijke god als noodzakelijke vooronderstelling (dus niet: noodzakelijke afwijzing van het geloof in een persoonlijke god).

Paragraaf 2 Bestaat er een 'humanistische overlevering'?

Wanneer je spreekt van 'christelijke overlevering' of 'joodse overlevering' of 'islamitische overlevering' dan heb je het over een overlevering, van generatie op generatie, van het wezenlijke van de christelijke, de joodse of de islamitische leer of levensbeschouwing.

Die overlevering speelt een belangrijke rol bij de instandhouding van de betreffende leer of levensovertuiging.

Tevens bevestigt en garandeert die overlevering een ononderbroken lijn in de voortzetting van de leer, inclusief de veranderingen die zich in de loop van de geschiedenis daarin voordoen.

Een blik op de bouwstenen van de definitie maakt duidelijk waarom er van een 'humanistische overlevering' geen sprake kan zijn zoals dat bijvoorbeeld wel het geval is bij de islam of het christendom. Daar hebben we immers te maken met een eeuwenlange gezaghebbende overlevering van een min of meer algemeen aanvaard leerstellig geheel; dat leerstellig geheel wordt dan ook nog eens gedragen door een brede geloofsgemeenschap.

Dit is niet het geval bij het humanisme. De opgesomde punten zijn niet zo maar leerstellingen maar hebben meer weg van een hooggestemd ideaal; het realiseren van die idealen is beslist geen eenvoudige zaak is. En het humanisme is geen 'brede geloofsgemeenschap' waar men deel van uit maakt.

Wel maken deze punten duidelijk hoe het moderne humanisme terugkijkend, en dus als het ware achteraf, een traditie kan 'samenstellen', door te zien bij welke historische persoonlijkheden, filosofen of denkers, deze punten (geheel of gedeeltelijk) zijn terug te vinden. Zo ontstaat er met terugwerkende kracht een 'geschiedenis van het humanisme', waarin een aantal belangrijke hoofdfiguren een plaats krijgen. Er bestaat dus geen duidelijke humanistische overlevering zoals religies die kennen, maar wel kunnen we spreken van een humanistische traditie.

Maar de humanist maakt daarbij wel als het ware zijn 'eigen traditie'. Dat laatste wil zeggen dat welke persoonlijkheid, filosoof of denker, een humanist als voorloper beschouwt, in belangrijke mate een eigen keuze is. De rol van het gezag wordt (op dit punt, maar ook elders) binnen het humanisme overgenomen door de menselijke rede of ratio: het vermogen van de mens tot zelfstandig nadenken. De humanist is dus veel vrijer in het samenstellen van een humanistische geschiedenis of traditie dan binnen de religieuze overlevering het geval is; daar heeft het gezag een zwaardere stem in het kapittel.

Opdracht 3

Waarin schuilt het belang van een min of meer vaststaande overlevering voor een levensbeschouwing?

Opdracht 4

Hoe komt het dat humanisme geen scherp omlinjende traditie kent?

Opdracht 5

- Wat is een voordeel dat het humanisme geen scherp omlinjende leer kent?
- Wat is een nadeel van die situatie?

Paragraaf 3 Het humanisme: een levensbeschouwing of een wereldbeschouwing?

Spreken we in verband met het humanisme nu over een levensbeschouwing of over een wereldbeschouwing? Dat lijkt een louter verbale kwestie. Maar hoewel de begrippen levensbeschouwing en wereldbeschouwing voor een groot deel onderling verwisselbaar zijn, verdient 'levensbeschouwing' toch de voorkeur.

Het is belangrijk in te zien dat de wereld of werkelijkheid ons iets niet kan geven, wat voor een levensbeschouwing van wezenlijke betekenis is: ethiek. Dit is de beschouwing van leven en wereld onder het gezichtspunt van 'wat moet zijn', dat wil zeggen de beschouwing onder het gezichtspunt van 'wat behoort te zijn'.

De mens voegt als zelfbewust levend wezen dit 'behoren', de ethiek, aan de wereld of werkelijkheid toe. Dit vormt een wezenlijk onderdeel van zijn levensbeschouwing. Een levensbeschouwing zónder ethiek is eigenlijk geen levensbeschouwing. De grote plaats die de ethiek binnen het humanisme inneemt, is een illustratie hiervan.

Zo kunnen we, omwille van het onderscheid, zeggen dat de wereldbeschouwing de werkelijkheid, 'dat wat is', onderzoekt (objectief) en interpreteert (subjectief), en dat de levensbeschouwing dat ook doet, maar er iets aan toevoegt dat die werkelijkheid op zichzelf niet bevat: het 'behoren' of 'wat moet zijn' (ethiek).

Anders gezegd: dát er een werkelijkheid is die door ons onderzocht kan worden, en die door ons op een bepaalde wijze beschouwd en geïnterpreteerd kan worden, zegt nog niets over hoe we vinden dat die werkelijkheid zou moeten zijn. Dat laatste, het behoren, is resultaat van ons oordeel over de werkelijkheid onder het gezichtspunt van goed en kwaad. Dat oordeel is het werkterrein van de ethiek.

